

Aktarma ve Çeviri Eserlerin Çok Adlılığı

PROF. DR. SAİM SAKAOĞLU

İlkokula başlamamın tarihi 1946'nın Eylül'ü... Doğrusu gününü hatırlayamadım, ama ayın 20'sinden sonra olmalı... Okulum, Cumhuriyetin Konya'ya kazandırdığı üç yeni okuldan biri olan Hâkimiyeti Milliye... 'Mini mini 1'ler' iki şube, ben A'dayım. Öğretmenimiz Zekiye İzgi... İl merkezinde olduğumuz için öğretmenimiz bayağı yaşlı; belki 45, belki 50...

Bizim eve her gün birer Konya, Ankara ve İstanbul gazetesi girdiği için okuma yazmaya karşı aşırı bir isteğim var. O yıllarda büyük gazeteler sadece İstanbul'da basılırdı ve taşraya posta treni ile ulaştırılırdı. Bunun sonucu olarak da dönemin İstanbul gazeteleri olan; *Son Posta*, *Dünya*, *Vatan*, *Cumhuriyet*, *Yenisabah* Konya'ya trenin gecikmesiyle orantılı olarak ertesi günün kuşluk vakti gelirdi.

İşte ben bu gazetelere önce baka baka, sonraları çabalayarak harfleri sökme çalıştım. Bu arada altı haneli sayıları okuyup yazmayı da beceriyordum.

Okulumuz tam gün eğitim yapıyordu. Sabahları üç, öğleden sonraları iki ders... Yani top tekmelemek, ödev yapmak, gazete sayfalarına eğilmek için bolca zamanımız vardı. Zaten evimizle okulumuz arası da uzak değildi.

Aradan iki yıl geçti. Artık 3-A'lıydık. Güzelim binanın şimdi, şekli ve yeri değiştirilen 10-15 basamaklık dış merdiveninden içeri girdikten sonra biraz yürüyor, ya sağa sola dönüp birinci kat dersliklerine giriyor veya yukarıya çıkmak için merdiveni tırmanıyorduk. Bizim 3-A, hemen sola dönünce ilk oda idi. İçeriye girince sol tarafta bir dolap... Kaç raflı, hatırlayamıyorum, çünkü güzel bir perde ile örtülüyordu.

İlk iki hafta kaçımız o dolabı merak edip de açıp baktı, bilemiyorum. Doğrusu ben de bakmamıştım. Öyle ya, yaramazlık bile sayılabilecek bir davranışı sergilemek kimin harcı ki?..

Derken ikinci haftanın son günü gelip çattı. Günlerden cuma değil, cumartesi... O yıllarda cumartesi günleri okullar da açık olurdu, devlet dairele-

ri de... Son dersimizde Zekiye Hocanım (Öyle diyordu büyüklerimiz) perdeli dolabın sırrını açıklayıverdi: Sınıf kitaplığıydı. İçinde biz üçüncü sınıf çocuklarının seviyesine uygun kitaplar varmış, o öyle söyledi.

Sınıf kitaplığından hepimiz yararlanabilecektik, hatta yararlanmalıydık; Zekiye öğretmen öyle diyordu. Aldı eline sınıf listesini, başladı numara sırasına göre bizleri çağırılmaya... 3 Nazmiye, 14 Ayten, 25 Mehmet derken 50 Saim'e sıra geldi. Daha önce haklarında bilgi verip adlarının büyük bir bölümünü andığı kitapların listesinden, adı aklımıza yatanını istiyorduk.

Kitapları, bir haftalığına alıyorduk. Zaten bunlar ince, en kalını iki forma olan kitaplardı. Ertesi hafta, aynı gün elimizdeki kitapları geri verecek, yeni-sini alacaktık.

Bu arada dolabın camına asılan liste ilgimizi çekiyordu. Öyle güzel adları vardı ki kitapların, bazen üçümüz beşimiz aynı kitabı okumak istiyorduk. Bir başka istek ise biraz da okunan kitabın övülmesi sonucunda ortaya çıkıyordu. İçimizden biri, okuduğu kitap için, bir eleştirmen edasıyla, "çok güzel" veya "beğendim" yollu ifadeler kullanınca cumartesiyle ipe çeker olmuştuk.

O yıl kaç kitap okuduğumu hatırlayamıyorum. Ertesi yıllar dördüncü ve beşinci sınıfların kitapları da araya girince hangi kitabı, hangi sınıfta okuduğumu belirlemek elbette zor olacaktı. Sadece birkaç kitabı hangi sınıfta okuduğumu hatırlıyorum.

Üçüncü sınıfta *Kırmızı Şapkalı Kız* ve *Uzun, Geniş, Keskin Göz* adlı iki masal kitabını, dördüncü sınıfta ise 'Çocuklaştırılmış' *Gılgamış* ve *Annemin Masalları* adlı kitapları okuduğumu hatırlıyorum.

Aradan neredeyse 25 yıl geçti, baba olmuştum, kızımın da kitap okuma çağı gelmişti. Ver elini kitapçı dükkânları. Biraz seçeceklerimiz var, biraz da arayacaklarımız... Masamsı bir ortama, kimi dizilmiş, üzerinden adlarını okuyabildiğimiz kitaplar konulmuş, kimi de sadece sırt bile diyemeyeceğimiz inceliğine göre yerleştirilmiş kitaplar...

Serde, doktorasını masallar üzerine yapmış bir babalık var, güya kızımıza yardımcı olacağız. O çoktan kitapların üçünü beşini eline almış, bana gösteriyordu. Bu gösteriş, "Ben bunları alacağım, ne dersin?" anlamına mı geliyordu, yoksa "Ödemeyi yapıp çıkalım" mı demek istiyordu, anlayamadım. "Ver bakayım, benim kızım neleri seçmiş?" dercesine kitapları istedim. Sayıları beşten fazlaydı. Ne olursa olsun alacağız, bir daha gelmek zaman alabilirdi. Kitapların adlarına göz atıyorum. Nerde benim 3-A'daki sınıf kitaplığımdaki kitaplar? Kitaplar daha güzelleşmiş, cicili bicili olmuş, kısacası

albenisi artmış. İçimden, “Nasıl olsa kızım okuldayken bunlardan bir ikisine şöyle bir göz gezdiririm (!)” diye geçiriyordum.

Derken o kitap dikkatimi çekmişti. Evet, evet, adı benim 3-A’da okuduğum kitaba da ne kadar benziyordu. Ben, *Kırmızı Şapkalı Kız*’ı okumuştum, kızım ise *Al Başlıklı Kız*’ı okuyacak. Oysa ben kızıma zaman zaman Keloğlan masallarının, hayvan masallarının yanında *Kırmızı Şapkalı Kız*’ı da anlatırdım. Anlatırdım da bu *Al Başlıklı Kız* ile benim anlattığım *Kırmızı Şapkalı Kız*’ın aynı masal olduğunu nasıl anlatacaktım kızıma? Ya, ‘Babam bu kitaba para vermek istemiyor galiba!..’ düşüncesine takılıverirse. Hiç ses çıkarmadım, ima yoluyla bile olsa bir şeyler demedim. ‘Okusun, fark ederse kendi fark etsin.’ deyip dükkândan ayrıldık.

Bir gün kızım bana, “Babacığım, benim okuduğum *Al Başlıklı Kız* kitabındaki, senin anlattığın *Kırmızı Şapkalı Kız*’a ne kadar da benziyor.” deyivermez mi!

Aradan 35 yıl geçti, kızım şimdi uzman doktor olarak görev yapıyor. Bazen içimden geçer de soramam. Eğer sorabilseydim diyecektim ki, “Ey doktor kızım, söyle bakalım; benim anlattığım *Kırmızı Şapkalı Kız* masalı mı daha güzeldi, senin okuduğum *Al Başlıklı Kız* mı?” Hani çocuklara sorarlar ya, ‘Anneni mi çok seviyorsun, babanı mı?’ diye. Kızımı hiçbir zaman böyle bir zorla seçmeye yönlendirmedim.

Bunları yazıyorum ama benim daha üniversite yıllarında yaşadığım pek çok ‘şapkalı-başlıklı’ kitaplar vardı, artık onlara dönelim. Hem hocalarımı hatırlarım, hem de arkadaşlarımı...

Bugün yaşı 80’in üzerinde olan hocam Prof. Dr. Ömer Faruk Akün (o yıllarda daha doçentti.) Yeni Türk Edebiyatı dersimize gelen iki hocamızdan biri idi. Öbürü ise, Prof. Ahmet Hamdi Tanpınar... Prof. Dr. Mehmet Kaplan’ı o yıl tanıyamadık, çünkü o Erzurum Atatürk Üniversitesinde dekan ve rektör vekili gibi görevleri üstlenmişti.

Akün Bey’i bilenler hatırlayacaklardır. O, tane tane konuşur. Dolayısıyla anlattıklarından not almak çok kolay olurdu. O anlatıyor, ben not alıyorum derken öyle çok ad geçiyordu ki anlattıklarında... Romanlar, romancılar... Bizden değil, daha çok Batıdan... Bronte Kardeşler’den söz ediyor, *Tepe* diye romanın adını veriyor okumamız için, bir de köşklü möşklü bir Fransız romanı var: *Adsız Köşk*. Thomas Mann’ı da bir Alman olarak hatırlatalım. *Tepe*’yi bulup okuyorum, asıl adı *Le Grand Meaulnes* olan Alain Fournier’in köşkünü ziyaret ediyorum. ‘Bacı’lara gelince iş değişiyor. Tam üç kız kardeş, üç bahtsız

kız kardeş... Charlotte, Emily ve Anne... Akün Bey, Emily Hanım'dan, onun tek romanından söz etmişti, onu da bulup okumalıyım. Kitabın adı *Wuthering Heights* idi.

Türkçesi mi? *Rüzgârlı Bayır*. Arayan bulur hesabı, Naciye Akseki Öncül Hanım'ın çevirisini bulup okudum... Tabii bol bol not alarak. Ben 8.15 vapurunun yolcuları gibi okumamalıyım. Öyle ya, sınavda söz edeceğim önemli yerleri not alıp gerekirse karşılaştırma unsuru olarak kullanmalıyım.

Wuthering Heights zevkle okuduğum bir romandı, yeniden okumaya zamanım olsa tekrar okurum. Ama...

Yıllar birbirini kovaladı ve bizler bilgilerimize yenilerini katıp duruyorduk. Meğer bu Emily Hanım'ın tek kitabı yokmuş, başka kitapları da varmış! 'Acaba biz üniversitede eksik mi öğrenmişiz?' veya 'Sonradan ortaya başka bir romanı daha mı çıkmış?' derken Vehbi'nin kerrakesi anlaşılıyor.

Victor Hugo'nun *Sefiller*'inin bizdeki ilk çevirisi *Hikâye-i Mağdurîn* adını taşıyordu. On yıllar sonra bu klasik romanın adının dilimizde böyle kalması herhâlde sonraki dönemin yayıncılarını rahatsız etmiş olmalı ki *Sefiller*'de karar kılınmış. Sahi, bu *Les Misérables*'ın son çevirilerindeki adı ne ola ki?

202

Günümüzde *Diriliş* diye raflarda yerini alan Tolstoy'un eseri acaba kaç on yıl önce *Basübadelmevt* diye çevrilmişti?

Bu arada Emily Hanım'ı gücendireceğe benziyoruz, hemen ona dönelim. Bu hanımın romanı, Naciye Öncül'ünkinden tam dört yıl önce ve ilk defa olarak dilimize kazandırılmış: *Ölmeyen Aşk*. Çevirmenleri mi, onları da analım: Avni İnsel-Hamdi Varoğlu. Ancak, bu Türkçe adın altında parantez içinde başka bir ad, asıl adı hatırlatan ikinci bir ad daha var: *Anafor Tepe*... Bitmedi, çok çok sonraları, neredeyse yarım yüzyıl sonra Burhan Bolay Bey, adın İngilizcesine bağlı kalmaya çalışarak yeni bir adla eseri bir daha dilimize kazandırmış: *Uğultulu Tepeler*, 1985. Sahi nasıl olur da o iki kelime Türkçemizde farklı farklı anlamlarla karşılaşılır. Yine üniversitede hocam olan Prof. Fahir İz'in sözlüğüne bakıyorum. **Height** için verilen anlamlardan biri de **tepe**! Bolay çevirisinin adını taşıyan bir de uyarlama filmimizin olduğunu hatırlatalım.

Şimdi, hiçbir şeyden habersiz sıradan bir okuyucu, eski sistemle fişlenmiş bir kitaplığın B harfinin yer aldığı kutuda tam üç tane Emily Bronte romanını görecek... Yani üç ayrı roman!..

Böylesine ilgi gören bir romanın peşini bırakacak değiliz ya, aramayı sürdürüyoruz. Naciye Hanım'ın kitabı 1983'te aynı adla yeniden yayımlanmış.

Sayın Öncül'ün ilk yayınından sonra bir çeviri daha karşımıza çıkıyor: *Rüzgârlı Tepe*. Nurettin Özyürek'in çevirisi olup 1963'te yayımlanmış.

İz sürmeye, kitap karıştırmaya devam ediyoruz. İki değişik adla daha karşılaşıyoruz. 1961'de yayımlanan *Büyük Romanlar* (hzl. ve çev. Azize Erden Bergin) adlı eser bize madde başı olarak *Uçuran Tepe*, madde sonunda da, öbür çevirileri verirken *Fırtına Tepe* adlarını hatırlatıyor.

Gelin, bütün çevirilerin adlarını bir araya getirelim: *Fırtına Tepe*, *Ölmeyen Aşk* (*Anafor Tepe*), *Rüzgârlı Bayır*, *Rüzgârlı Tepe*, *Uçuran Tepe*, *Uğultulu Tepeler*.

Bilmem bu kadar değişik adla çevrilen başka roman/romanlar var mı? Hanımefendi sadece bir roman yazmış, bizim kataloglarda ise altı değişik adla yer alıyor! Bana kalırsa bu işi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümlerinin uzmanlarına bırakmalıyız. Belki oralarda daha başka çevirileri de belirlenmiştir. Biz, bir okuyucu olarak bu kadarını görebildik.

Bu arada Kavafoğlu'nu da unutmayalım; hatta Dil Yargıcı'nı da... Biliyorum, 'Kim bu Kavafoğlu ve Dil Yargıcı?' diye soracaksınız. Haklısınız, bu iki adı pek az kişi bilebilir. Doğrusu özel ilgim olmasaydı ben de bilmeyecektim. Tabii sorunun cevabının en kolay alınacağı yerler 'Takma Adlar Sözlüğü' veya benzer adlar taşıyan kitaplar olacaktır.

Bu iki dilci ile ilgili olarak söyleyeceğimiz bir ad daha var ama onu sona saklıyorum. Yıl 1957... Bir Ankara gazetesinde haftanın neredeyse dört beş gününde dil yazıları çıkıyor. Ancak yazıların taşıdıkları imzalar farklı... Kiminde Kavafoğlu yazıyor, kiminde ise Dil Yargıcı... Ya öbür yazılardaki imzalar? Madem sizleri bu kadar meraklandırdık, hem bu işe devam edelim, hem de biraz bilgilendirelim. Aslen Beylerbeyili... Üniversite mezunu olmadığı hâlde 'Cumhurbaşkanlığı Mütercimliği'nde çalışmış. Öldüğünde 59 yaşındaydı Ataç... Evet, ikisi takma adla olmak üzere üç ayrı adla dil yazıları kaleme alan Nurullah Ataç'ın ünlü bir de çevirisi var: *Kızıl ile Kara*. Edebiyatımızda bu adla ünlünen bir eseri hatırlıyor musunuz? Belki bazılarınız... Ya geri kalanlarınız? Onlar da *Kırmızı ve Siyah*'ı hatırlayabileceklerdir. Bilmem kızıl, kırmızı'nın kara, siyah'ın yerini tutabilecek mi? Bana kalırsa bunu Stendhal'e sormak gerek... Ben *Kırmızı ve Siyah*'ı Cevdet Perin'den okumuştum. Bir so-lukta diyemeyeceğim, bayağı uzun bir romandı. Üstelik notlar da alarak okuyordum.

Kızımın masal kitabındaki 'Kırmızı', yıllar sonra 'al'laşvermişti. Roman-da ise aynı 'Kırmızı' 'kızıl'laşvermişti. Hemen aklımıza kitabın özgün adı geliyor: *Le rouge at de noire*. Mecaz anlamıyla da kullanılmış olsa Flaubert'in

kitabı Türkçemize nasıl çevrilmeliydi? Neyse, *Kırmızı ve Kara* veya *Kızıl ile Siyah* diye çevrilmediğine şükredelim. Hemen hatırlatalım, yukarıda andığımız eseri, Bergin Hanım, madde başında *Kızılla Kara* olarak verirken bilgilendirme bölümünde sürekli olarak *Kızıl ile Kara* demektedir.

Tam hatırlayamıyorum ama hafızamın yardımıyla, âdeta el yordamıyla bir romanı daha hatırlamaya çalışıyorum: Mikhail Şolohov 1965 Nobel'ini kazanmıştı. O yıllarda sadece bir esere verilen ödülü alan eseri, Türkçemize hangi adlarla çevirmiştik acaba? Ben birkaç adı hatırlatayım da sizler uygun olmayanın siliveriniz: *Don Nehri Sakin Akar*, *Durgun Akardı Don*, *Durgun Don*, vb.

Sahi, bizim Mizancı Murad Bey'in kaç romanı var, merak ettim doğrusu... Bize bir romanı var diye öğretmişlerdi: *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* Bizim öğrencilik yıllarımızda pek çok eserin yeni harflerimize aktarılmış basımları yoktu. Mesela *Finten'i*, *Felatun Beyle Rakım Efendi'yi* *Duhter-i Hindü'yu* ilk baskılarından okumuştuk. Hatta, daha sonra kendisinin sadeleştirdiği baskısı olduğu hâlde Halit Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu'*unu da eski harflisinden okumuştuk. Ya *Turfanda'yı?* Onu da...

204

Derken, Erzurum'da görevli olduğum yıllarda, bir öğrencim odama gelip bir kitap istedi: *Mansur Bey*. Doğrusu böyle bir kitaptan haberdar değildim. Yazarını sordum, 'Murad Bey' dedi. Gerçi ben de birdenbire *Turfanda'nın* kahramanının Mansur Bey olduğunu hatırlayamadımsa da kitap hakkında bilgi istedim. Sonuç mu? Ertuğrul Düzdağ *Turfanda'yı*, romandaki kahramanın adıyla yayımlamış. Hatırlatalım, Murad Bey'in kitapları arasında bir de Birol Emil'in yayına hazırladığı *Turfanda mı, Yoksa Turfa mı var*, karıştırmayalım.

Kızımın masal kitabı beni ta nerelerde kadar sürükleyip götürdü. Daha götüreceği o kadar çok yer var ki... Haydi önce ip ucunu vereyim, sonra sizi bilginizle baş başa bırakayım. Acaba yazarlarımız arasında kitabının ikinci veya daha sonraki baskılarını değişik adlarla yayımlayanlar var mıdır? Ben de merak ediyorum!

Bize göre bu tür eserlerle ilgili bir kitapçık bile hazırlanabilir; artık adını hazırlayanı koysun. Merak ediyorum, kaç roman vb. edebî eser farklı zamanlarda dilimize değişik adlarla çevrilmiş? *Hikâye-i Mağdurîn* veya *Basılbadelemevî* türü eski adlandırılmalar elbette yenilenebilir. Ya Emily Hanım'ınki? İşte orada biraz düşünmemiz gerekiyor.

Konuya daha sonra başka açılardan da eğilebiliriz.

Not: Bu yazımı, tatilde bulunduğum günlerde Erdemli'de yazmıştım. Ya-

zımız bilgisayar ortamına aktarılmayı beklediği günlerde, sizinle paylaşmak istediğim bir bilgiye daha ulaştım. Konumuza destek vereceği ve renk katacağı için almayı uygun buluyorum.

Radikal Kitap'ın 19 Ağustos 2011 tarihli 544. sayısının kapak sayfasına yan yerleştirilmiş dört bilgilendirme notundan sonuncusunun başlığı şöyleydi: 'Milenyum'u okudunuz mu?' Altındaki tek cümlede şunlar yazılıydı: "Steig Larsson'un üç kitaplık 'Milenyum Serisi' hakkında neler biliyorsunuz bakalım..." Ve sizi 22. sayfaya gönderiyor.

22. sayfanın eteğinde, 10 soruluk bir 'Test'e yer verilmiş. Ancak soruyla ilgili bir de açıklama var: "*Steig Larsson'un on roman olarak kurguladığı Milenyum serisi, yazarın ani ölümüyle yarıda kaldı. Ancak basılan üç kitap bile edebiyat dünyası ve okurlar tarafından büyük bir ilgiyle karşılandı. Bakalım bu diziyi dikkatli okudunuz mu?*"

İlk soru konumuzla ilgili:

1. Serinin Türkçeye 'Ejderha Dövmeli Kız' adıyla çevrilen 'Man Som Hatar Kvinnor' adlı ilk kitabın adının orijinal çevirisi nedir?

- a. Kadınlardan Nefret Eden Erkekler
- b. Kadınlar Savaşıyor
- c. Erkeğin Gölgesinde Kadınlar
- d. Erkeklerle Ders Veren Kadınlar

Vallahi bizim çevirmeni kutlamak istiyorum. Nedir o alttaki biri gerçek, öbürleri yakıştırmaya adlar? Bu adlar kitap sattırır mı ki?

(Ben bu üç romanı da okumadım ama on soruyu dikkatle okudum. Sorular on soruya 'kafadan atma' cevaplar verdim. Sonuç mu? Altı doğru cevap!)

Acaba, toprağı bol olsun Larsson'un bu kitabını bir başkası da çevirmeye kalkışsa kalan üç addan birini okşayan bir ad mı verecek, yoksa 'Ejderha Dövmeli Kız' gibi çekici bir başlık mı bulacak.

Asıl sorumuzu sorarak konumuzu bağlayalım: Tam çevirisi, *Kadınlardan Nefret Eden Erkekler* olan eseri, çeşitli sebeplere bağlı olarak *Ejderha Dövmeli Kız* olarak çevirmek sizce doğru mudur? (Yaşar Kemal'in İnce Memed'ini eşi Tilda Hanım İngilizceye, *Mehmed My Hawk* diye çevirdiğini de hatırlatalım.)

Ve diyelim ki, Emily Hanım'ın altı romanlık dizisine de hoşgörüyle yaklaşalım!..